

TONI MOLLÀ

LES LLENGÜES DE DEMÀ

Entre el negoci
i els algoritmes

bromera **actual**

EL CAMP DE JOC

Fa milers d'anys que les persones de tots els continents van aprendre a parlar –i també a callar, quan els convenia– d'acord amb factors, situacions i interessos circumstancials: el temps i el lloc de la interacció, les persones amb les quals es relacionaven, el tema sobre el qual enraonaven i la intencionalitat amb què ho feien.

Vist en general, l'acte comunicatiu primari –cara a cara– no ha canviat gairebé gens des d'aquells inicis en què es van desenvolupar les habilitats del llenguatge. Tanmateix, les circumstàncies en què s'establien aquells vincles comunicatius s'han capgirat absolutament. Les circumstàncies geogràfiques i les històriques, en primer lloc. De fet, la geografia i la història són els paràmetres que condicionen el marc general en què les societats organitzen el propi sistema de comunicació i les seues normes socials. Segons David Harvey, «tota la geografia és geografia històrica, i tota la història és història geogràfica». Els contextos geogràfic i històric són el dret i l'anvers de la realitat perquè no hi ha geografia ahistòrica ni història al marge de la seua expressió geogràfica. L'una i l'altra mantenen una relació dialèctica i dinàmica en la configuració dels grups socials i, per

extensió, de les comunitats lingüístiques —una classe de grup social.

Que els interlocutors s'entenguen o no quan es comuniquen és un tema rellevant per als individus, però també per a la cohesió d'unes societats cada dia més diverses i més obertes a influències excèntriques. Siga com vulga, la intercomprensió entre els usuaris d'un mateix codi lingüístic depèn, en primer lloc, de la voluntat explícita dels participants en l'acte comunicatiu i també de la freqüència de les interaccions. De les actituds —inclosos els prejudicis— amb què es predisposen al vincle comunicatiu i de l'assiduitat amb què ho fan. Convé remarcar, d'entrada, que les actituds psicosocials davant dels usos lingüístics són predisposicions al comportament —a l'ús de la llengua— però no una causa-efecte automàtica. No oblidem tampoc que la conducta individual no és estrictament personal, ja que depèn de patrons adquirits en l'acció col·lectiva. Amb les excepcions que confirmen la regla, per descomptat. En aquest sentit, Charles W. Mills distingia entre inquietuds personals i problemes de l'estructura social. Una inquietud, segons Mills, és un assumpte privat i té lloc en les relacions immediates. Un problema és, per la seua banda, un assumpte públic i té a veure amb l'organització de la societat. Les inquietuds solen estudiar-se en el camp de la psicologia i la filosofia moral. Els conflictes socials són matèria de la filosofia política i la sociologia. El conflicte lingüístic és, per definició, un problema col·lectiu i públic (de la comunitat lingüística), decididament sistèmic de la societat en què ocorre.

Per la seua banda, el mercat lingüístic (una classe de mercat) no sol atendre les necessitats de les comunitats lingüístiques d'escassa massa crítica i baixa demanda d'ús de la llengua. Per això, en els mercats travessats per algun conflicte lingüístic –des del català a l'estat espanyol fins a l'hispanà als Estats Units o el francès al Canadà–, els universos motivacionals implícits a la tria idiomàtica juguen a favor de la llengua predominant –la llengua que condiciona la promoció social dels usuaris i que activa la funció discriminatòria entre ells. Complementàriament, la dinàmica mercantil –ens referim, per descomptat, a la societat capitalista– reforça l'oferta dels productes i serveis en la llengua hegemònica, ja que aporta més beneficis que la subalterna i provoca menys costos a l'usuari –regles d'or del mercat. De resultes d'això, diguem-ho des de primera hora, les dissimetries entre el mercat i les comunitats lingüísticoculturals són, o haurien de ser, l'esfera més determinant de les polítiques lingüístiques modernes.¹

Com hem dit, la dimensió col·lectiva –estructural, sistèmica o institucional– de les comunitats lingüístiques és més determinant que el comportament individual dels seus membres, per intencional o militant que siga en determinades circumstàncies. Al capdavall, l'estructura social és allò que articula globalment les relacions entre els membres d'aquella societat d'una manera regular,

1. Vam referir-nos-hi específicament en *La llengua de la plaça. L'espai públic, el mercat i la política lingüística* (2017).

dinàmica i en bona mesura predictable. Allò que determina les jerarquies entre els actors de la comunitat lingüística (els membres individuals i els grups socials de què formen part) i que condiciona el funcionament general de la comunitat. El fet no nega, això no obstant, la rellevància de les actituds i comportaments dels actors individuals en la dinàmica dels conflictes lingüístics, precisament perquè aquests són alhora productors i producte del mateix ordre social. De fet, la mateixa individualitat és «diversa i complexa» si volem dir-ho com Edgar Morin (1998). També és cert que els canvis estructurals s'han produït sovint per l'audàcia innovadora de determinats actors individuals en els seus contextos respectius. Johannes Gutenberg, Charles Darwin, Thomas Alva Edison o Vinton Cerf i Robert Kahn en són exemples coneguts, entre molts altres i en camps distints. Això sense oblidar el paper decisiu de les elits culturals —la intel·liguència— en les dinàmiques socials. Grups d'individus generadors d'interpretacions de la realitat i de perspectives de canvi.

1.1. L'ESCRITURA, PRIMER PUNT D'INFLEXIÓ

Segons les convencions acadèmiques, l'escriptura —com el calendari, el cultiu dels cereals, el forcat o el vaixell de vela, entre altres invents— va sorgir al voltant de l'any 3000 abans de Crist. Fa, per tant, només uns milers d'anys que la gent d'arreu del món usa l'escriptura per a

necessitats comunicatives, en principi lligades al comerç, les activitats generades pels primers assentaments humans i l'agricultura com a activitat estable. La creació del «món comú» que prefigura l'assentament neolític i el sedentarisme és, per definició, un espai de relacions lingüístiques. De fet, no hi ha món comú sense comunicació i regles culturals –perquè no hi ha comunicació en el buit social. La dimensió social de la comunicació és l'origen i alhora la infraestructura bàsica de la comunitat lingüística. Els idiomes són, en aquest sentit, el vincle social per excel·lència, l'origen del pensament humà i de la mateixa societat. Potser per això, William Labov, un dels sociolingüistes més prestigiosos, es manifestava sovint de la manera següent: «I have resisted the term sociolinguistics for many years, since it implies that there can be a successful linguistic theory or practice which is not social».

Ben mirat, l'alfabet i l'escriptura són les primeres tecnologies lingüístiques de la història –si deixem de costat els usos de la veu i l'oralitat anomenada primària. De fet, el cant improvisat i la música tradicional són encara una celebració –descontextualitzada, per descomptat– de l'oralitat pretecnològica. El Cant d'estil o les albaades, els cants dels glosadors mallorquins o les havaneres, entre els catalanoparlants, com també les composicions dels bertsolaris bascos –compositors, cantadors i improvisadors de versos en èuscar– són un tresor etnolingüístic i el refugi modern i modernitzat d'una memòria col·lectiva que s'enfonsa en el passat més remot de les comunitats

lingüístiques. Els treballs de Josep-Vicent Frechina són una referència inexcusable en aquest aspecte. El Cant al ras de Massalfassar (País Valencià), el Festival de bertso-laris del País Basc o The National Eisteddfod de Gal·les han esdevingut cites remarcables en la difusió de l'oralitat primària i alhora propostes d'aquesta modernització en temps de virtualitats digitals.

Com dèiem, l'oralitat primària és també contextual, i depèn, en conseqüència, de les circumstàncies que la condicionen. Però l'oralitat dita secundària –com la que fem servir a la ràdio i a la televisió– és un factor d'estabilitat i resistència davant del canvi, ja que fixa i salva per a l'esdevenidor una part de la memòria transmesa en la continuïtat temporal. L'alfabet i l'escriptura van codificar la diversitat lingüísticocultural i la van difondre associada a usos lingüístics inèdits i d'una manera diferent a la que permetien les habilitats de la veu i la presència física de l'emissor i el receptor. La invenció de l'alfabet i l'escriptura és, vist així, el primer punt d'inflexió de la història de les comunitats lingüístiques. Un punt de ruptura amb el passat que genera pràctiques i dinàmiques comunicatives diferents. A partir de llavors, l'alfabet i l'escriptura, el paper, el pergami i el paper vegetal, la impremta de tipus mòbils, la màquina d'escriure, la impressora o els processadors de textos seran fites històriques molt rellevants del procés de modernització de la comunitat lingüística. «Podría decirse», assenyala Carlos A. Scolari (2022), «que la primera batalla mediática se combatió durante el pasaje de la oralidad a la escritura». Per això precisament,

l'escriptura assoleix, en aquell context, un altíssim valor funcional per a la pròpia comunitat lingüística i n'esdevé el sistema de memòria que completarà el de base oral.

1.2. L'HERÈNCIA DE GUTENBERG

A mitjan segle xv, gràcies fonamentalment a Johannes Gutenberg, arribaran la impremta de tipus mòbils de plom i la tipografia, desenvolupaments tecnològics que permetran la publicació de llibres, ampliaran la difusió del coneixement i transformaran les formes de comunicació. De fet, la impremta va possibilitar la creació d'un mercat cada vegada més ampli al voltant de la producció, distribució i consum de llibres. Com que tots els avanços tenen les corresponents reticències, aquella innovació «cultural» inaugura també plantejaments antiintel·lectuals dels sectors contraris a la democratització del coneixement. Els processos inquisitorials espanyols en van ser una mostra. De fet, una bona part incloïa la prohibició de determinats llibres i perseguia els seus impressors. La novel·la *El hereje* de Miguel Delibes n'és una font documental recomanable. En aquell context, la dita Bíblia valenciana, la traducció de la qual és atribuïda a Bonifaci Ferrer, va ser impresa a València el 1478 i va convertir el català en la quarta llengua europea amb Bíblia impresa, després de les versions de l'alt alemany, el neerlandès i el toscà-italià. L'any 1481, aquella Bíblia va ser destruïda precisament per la Inquisició. Un clàssic dels moviments reaccionaris

que no s'acaben. Al capdavant, el control de la informació i la «construcció de la ignorància», per dir-ho com Peter Burke, és un procés històric paral·lel a la difusió del somni il·lustrat. La premsa mecànica de Friedrich König (1814) augmentarà, passats uns anys, el volum i la rapidesa de la impressió en paper. L'estereotípia i la rotativa de Marinoni (1866) seran també salts importantíssims en la impressió i la difusió de la llengua escrita.

La invenció de la impremta representa el segon gir tecnològic sense el qual no s'explica la configuració de la societat de comunicació de masses que prepararà les comunitats lingüístiques contemporànies. Pensem, a tall d'exemple, que l'any 1900, segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística espanyol (INE), el 75% dels valencians eren analfabets i, per tant, àgrafs en qualsevol idioma. L'impacte (sociolingüístic) de la llengua escrita al País Valencià era, doncs, limitat a determinats usos, àmbits i sectors que, per dir-ho col·loquialment, sabien de lletra. L'origen de la premsa escrita, a principi del segle XVIII, ocorre, per tant, en una població valenciana i no-valenciana majoritàriament analfabeta. El seu impacte –cultural i sociolingüístic– es limita, com diem, als sectors il·lustrats, quantitativament minoritaris, encara que qualitativament molt rellevants en una època de traspàs entre la societat estamental i la de classes. La premsa de masses, que es generalitzarà en la primera part del segle XX, esdevindrà llavors un nou actor sociolingüístic. D'altra banda, sense la impremta, la difusió de l'escriptura i l'aparició d'un públic lector –fet al qual

va contribuir la Il·lustració— no hauria estat possible la creació del que Jürgen Habermas anomenarà l'esfera (i l'opinió) pública com una part determinant de la societat moderna i també de la democràcia.

1.3. LA SOCIETAT DE COMUNICACIÓ DE MASSES

La «societat de comunicació de masses» tal com la va definir Josep Lluís Gómez Mompart (1992) pren forma amb l'aparició i difusió de la premsa escrita, la ràdio i la televisió. L'estructura social i comunicativa que hi va aparellada és fruit de canvis entrelaçats que comportaran una metamorfosi radical de l'estructura de les comunitats lingüístiques i que alteraran els seus processos de cohesió i descohesió interns. L'alfabetització de les classes populars i l'aparició de la premsa, la ràdio i la televisió reforçaran mútuament aquella metamorfosi sociocultural. La societat de consum i de l'oci o el turisme de masses també són causa i conseqüència del model comunicatiu de masses i els canvis sobrevinguts en la nova cadena de producció, distribució i consum de la informació.

Com a conseqüència d'aquest canvi social, el món tradicional (fonamentalment basat en la comunicació oral) passa avall en bona part per l'erosió de les xarxes comunitàries pròpies, directes i sense intermediaris entre emissors i receptors. Un món tradicional —«el món donat per garantit» a què es referia Lluís Duch— que es basava en la confiança interpersonal entre els interlocutors (entre

el veïnat, podíem dir-ne) i en les capacitats lingüístiques convencionals. La desaparició d'aquell món d'ahir implica la crisi d'un sistema sociocultural que assegurava la reproducció dels usos lingüístics lligats a una societat majoritàriament comunitària i agrícola, de canvi social lent i previsible. L'erosió de les seues institucions grupals bàsiques —com la família tradicional o l'associacionisme cívic— afluixa els vincles lingüístics heretats i les relacions comunitàries consolidades. Un model social en què la frontera entre allò propi i allò aliè era nítida i els seus usos lingüístics es mantenien circumscrits a una territorialitat definida. La destradicionalització i la desterritorialització són fenòmens de la mateixa metamorfosi. L'ordre social antic hi era un ordre sistèmic en el qual els elements excèntrics eren integrats i dissolts en una estructura compacta i persistent. El sistema d'idees vigent —que servia per a elaborar la pròpia cosmovisió i legitimava l'ordre social— també tenia explicacions autosuficients, i les idees *extramurs* hi comptaven poc.

Aquell món tradicional no solament s'ha posat a tremolar —com alertava Peter Berger—, sinó que s'ha enfonsat potser sense marxa a l'inrevés. El fonamentalisme de mercat (conegut també com a neoliberalisme) i les expressions de l'individualisme asocial que comporta han creat noves condicions d'existència dels models socials coneguts i de les comunitats lingüístiques. Els factors al·lòctons imposen i acceleren un canvi més ràpid com més va i una transformació profunda en tots els àmbits de la cultura i la comunitat lingüística. El resultat és *Un*

món desbocat, segons el títol d'Anthony Giddens. Per la seua banda, la interconnexió planetària impulsada per la globalització i les tecnologies filles del progrés científicotecnològic provoquen afectacions inèdites fins i tot en el darrer racó de la nostra localitat –per aïllat que ens sembla. Unes innovacions que capgiren costums, relacions, normes socials i rituals, inclosos els processos d'aprenentatge (lingüístic i no-lingüístic) i totes les jerarquies associades a la transmissió del coneixement i l'ús dels idiomes. No és fàcil adaptar-se al nou medi, però l'adaptació és l'únic camí per a construir «un futur per al nostre país», si volem dir-ho en paraules de José María Sánchez Carrión *Txepetx* (1989).

La societat de comunicació de masses crea finalment –perquè els necessita– públics com més amplis millor, imprescindibles per a l'estandardització dels gustos, dels hàbits i del consum. Un consum que és, en primer lloc, un consum lingüístic. La creació d'espais culturals de masses i els mecanismes corresponents de reproducció lingüística –escola i mitjans de comunicació, en primera instància– eren una reivindicació de la Il·lustració, bé que ho sabem. Però, en les circumstàncies actuals, la seua generalització ha esdevingut així mateix una exigència del mode de producció capitalista basat en l'homogeneïtzació de la demanda, la producció en sèrie i el consum massiu. Un consum massiu de productes i serveis cada dia més individualitzat, gràcies als algorismes que vigilen i organitzen les nostres conductes digitals. El resultat és una societat de lògica darwinista també en els seus aspectes lingüístics.